

УДК 930.85+316.752

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА ДІАЛОГУ ЦИВІЛІЗАЦІЙ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

DEMOCRATIC VALUES AS THE BASIS OF THE CIVILIZATIONS' DIALOGUE IN THE GLOBALIZED WORLD

Романенко О. В.,

кандидат політичних наук, молодший науковий співробітник, Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України» (Київ, Україна),
e-mail: gelena.romanenko@gmail.com,
ORCID id 0000-0002-7434-0708

Romanenko O.,

Candidate of Political Science, Junior Research Fellow,
Governmental Institution «Institute of World
of NAS of Ukraine» (Kyiv, Ukraine),
e-mail: gelena.romanenko@gmail.com,
ORCID id 0000-0002-7434-0708

У наш час цінності обговорюються, насамперед, у контексті роздумів про культуру, мораль, рідше – світової політики та питань війни та миру. На нашу думку, в XXI ст. питання розвитку, становлення та зміни цінностей набуває особливого значення. Адже знання про те, в якому контексті існують цінності як надісторичні, ідеальні, довговічні елементи культури (наприклад, такі цінності, на основі яких формуються права людини чи демократичний устрій в державі) і якою мірою вони залежать від їх історичного трактування, є досі актуальним та малодослідженим. Безліч і різноманітність послань на проблему сталості та змінності цінностей свідчать про складність проблеми, її численні онтологічні, носеологічні, методологічні, а також історичні, соціологічні та культурні питання. Цінності можуть бути насамперед, індивідуальними, в разі збігу однакових поглядів в певній групі суспільства – колективними. У статті ми аналізуємо рівні існування, напрями розвитку, «орієнтації» на яких можуть існувати цінності. Звичайно, у різних суспільствах переважають різні типи цінностей та їх груп. Насамперед, це залежить від історичного та культурного розвитку того чи іншого соціуму. Тож в статті більш детально розглядається питання демократичних цінностей, які складають основу для принципів, на яких базується демократичний стиль управління. Це перш за все свобода, рівність, справедливість, плюралізм, толерантність, верховенство права та повага до гідності особистості та громадянських прав.

На нашу думку, комунікація, є однією з найважливіших цінностей сьогодення. Діалог між світом різних цивілізацій повинна мати хоча б мінімальну згоду у розумінні основних цінностей та у прийнятті відмінностей в ієрархії особистих і соціальних благ, відмінностях у розумінні ідентичності індивідів та націй. На нашу думку, вимогою часу, є міжкультурний діалог, який має базуватися на врахуванні різноманітності та цілісності ціннісних орієнтацій різних культур. Взаємодія між різними цивілізаціями в глобалізованому світі має бути діалогом про універсальні, постійні, незмінні цінності, присутні в усіх суспільствах, а також про цінності, присутні тільки в певних культурних колах, про цінності, що змінюють свою важливість та сферу застосування залежно від потреб, досвіду людей.

Ключові слова: цінності, демократія, історичний розвиток, комунікація, глобалізація.

Nowadays, values are discussed firstly in the context of reflections on culture, morality, and more rarely on world politics and issues of war and peace. In our opinion, in the XXI century, the issue of development, formation, and change of values is of particular importance. Knowledge of the context in which values exist as prehistoric, ideal, long-lasting elements of culture (for example, the values on which human rights or the democratic system in the state are formed) and to what extent they depend on their historical interpretation is still relevant and under-researched. The multitude and variety of references to the problem of sustainability and value variability testify to the complexity of the problem, it's

numerous ontological, epistemological, methodological, as well as historical, sociological and cultural issues. Values can be individual, or in the case of the same views in a certain group of society – collective. In the article, we analyze the levels of existence, directions of development, “orientations” on which the values can exist. Of course, different types of values and their groups will prevail in different societies. Mostly, it depends on the historical and cultural development of a particular society. Therefore, the article discusses in more detail the issues of democratic values that are the base for the principles of the democratic style of government. Above all, it is freedom, equality, justice, pluralism, tolerance, the rule of law and respect for the dignity of the individual and civil rights.

In our opinion, communication is one of the most important value of today. Dialogue between the worlds of different civilizations must have at least a minimum agreement in understanding the core values and in accepting differences in the hierarchy of personal and social goods, differences in the understanding of the identity of individuals and nations. In our view, the time requirement is intercultural dialogue, which should be based on taking into account the diversity and integrity of the value orientations of different cultures. Interaction between different civilizations in a globalized world should be a dialogue about universal, permanent, immutable values present in all societies, as well as values present only in certain cultural circles, values that change their importance and scope depending on needs and people's experience.

Keywords: values, democracy, historical development, communication, globalization.

У наш час цінності обговорюються, насамперед, у контексті роздумів про культуру, мораль, рідше – світової політики та питань війни та миру. На нашу думку, в XXI ст. питання розвитку, становлення та зміни цінностей набуває особливого значення. Адже знання про те, в якому контексті існують цінності як надісторичні, ідеальні, довговічні елементи культури (наприклад, такі цінності, на основі яких формуються права людини чи демократичний устрій в державі) і якою мірою вони залежать від їх історичного трактування, є досі актуальним та малодослідженим.

Демократичні цінності, які складають «прийняті та визнані в демократії канони основних фундаментальних аксіологічних принципів, на яких базується демократичний стиль управління, – це перш за все свобода, рівність, справедливість, плюралізм, толерантність, верховенство права та повага до гідності особистості та громадянських прав і свобод» [6, с. 173]. Сьогодні ми відчуваємо підвищену потребу розуміти багатство цінностей та отримувати відповіді на зростаючі індивідуальні та соціальні моральні проблеми сучасної людини. А. Вікторська-Швецька вважає, що поняття цінності має і «моральну складову, але в той же час включає низку неморальних аспектів, які слід підтримувати та зміцнювати в політичному процесі» [6, с. 184]. Автор наголошує, що з точки зору європейської філософської традиції існує різниця між ідеалістичним розумінням цінностей та сучасною суспільно-політичною практикою, і саме з цієї причини етичні питання в політичній освіті мають важливе значення для формування демократичних поглядів та поведінки.

Характеристики цінностей.

Цінність є первинним елементом, по-перше, реальності, а по-друге, – досвіду. Як *елемент реальності* вона має наступні характеристики [2, с. 76-78]:

1. Вони є конкретними та індивідуальними. Цінність конкретна, тобто має конкретний зміст і значення, де зміст є результатом досвіду окремих

індивідів, для яких дається певний предмет, значення є результатом встановлення зв'язку між цим змістом та іншими змістами, тому це об'єктивізація суб'єктивного (інтерсуб'єктивного) змісту. *Цінність індивідуальна*, тобто не загальна, ми маємо справу з окремими, різноманітними, індивідуальними цінностями.

2. Цінності є *суб'єктивно-об'єктивними*. Цінність має як би дві «сторони», які нерозривно пов'язані між собою. Варто підкреслити, що вони є саме частинами одного цілого, нерозривною сукупністю, а не елементами чи складовими частинами. Суб'єктивізм цінності виявляється у її зануренні в індивідуальний досвід, що відбувається тут і зараз, а об'єктивізм проявляється в тому, що вона пов'язана з іншими цінностями в даній системі.

3. Цінності є *змінними* за своїм змістом та значенням одна для одної.

4. Цінності є *рухливими*, непостійними, тобто окремі цінності з'являються, функціонують, усвідомлюються і зникають з плином часу.

5. Цінності є об'єктом, що *підлягають оцінці*.

6. Цінності *належать до практичної сфери*, є елементами, що взаємодіють у системі. Коли вони працюють, то взаємодіють як частина системи, цілого.

Цінності несумісні між собою, вони не тільки вищі та нижчі, доступні та недоступні, вони не лише з'являються у менших та більших кількостях, не лише створюють системи залежності, зв'язки, але й виділяються незалежністю, певними особливостями. Крім того, вони конфліктні, не можуть бути реалізовані одночасно, вони виключають один одного у конкретних ситуаціях. Все це означає, що всі спроби організувати світ цінностей завжди відповідають межам раціональної можливості здійснення таких операцій. Чим амбітніше, розвиненіше та деталізованіше будуються системи цінностей, тим частіше вони стають абстрактними поняттями світогляду чи ідеологій, продуктами мислення, не знаходячи застосування в житті і практиці.

Що таке *система цінностей*? Це сукупність цінностей, пов'язаних таким чином, що вони утворюють внутрішню стабільне єдине ціле. Система володіє певною інтегральною властивістю, що не притаманна її окремим елементам. Кожна система цінностей є «результатом виокремлення певного змісту з досвіду та встановлення зв'язку між ними з точки зору якогось одного значення. Отже, внутрішньо кожна система є когерентною... але кожен елемент залишається відкритим, хоча і узгодженим, він змінюється, не є закінченим» [2, с. 79].

Цінності та міжкультурний діалог.

Комунікація та діалог між світом різних цивілізацій (наприклад, між Сходом та Заходом) повинна мати хоча б мінімальну згоду у розумінні основних цінностей та у прийнятті відмінностей в ієрархії особистих і соціальних благ, відмінностях у розумінні ідентичності індивідів та націй. Звичайно, у різних суспільствах переважатимуть різні типи цінностей та їх груп. Насамперед, це залежить від історичного та культурного розвитку того чи іншо-

го соціуму. Також бажання, прагнення та цінності тісно пов'язані з потребами самої людини. У людини багато потреб виникає в результаті «уявлення про бажаний стан або об'єкт, який становить для людини важливу цінність, яку можна досягти в результаті дії. Таке бачення може дуже ефективно мотивувати здійснювати заходи, доцільні відповідно до власних можливостей, прагнень і цінностей... потреби, особливо вищого порядку, формуються відповідно до прагнення людини та цінностей, яких вона дотримується. Іntenція до дії, яка є прагненням, носить функціональний характер, подібно до того, як функціональний характер мають людські потреби» [8, с. 123].

Саме слово «цінність» вказує на необхідність оцінювання, певну матеріальну або нематеріальну характеристику, яка є важливою для людини з тої чи іншої причини. Вона є для людини «проявом її індивідуальних потреб, прагнень, внутрішньої саморегуляції, мотивів та досвіду» [7, с. 183]. Звідси випливає, що цінності можуть бути насамперед, індивідуальними, в разі збігу однакових поглядів в певній групі суспільства – колективними. Дж. Мілуська аналізує цінності та визначає, що цінності можуть (але не мусять) існувати у наступних «орієнтаціях» (тобто, рівнях існування, напрямках розвитку) [1, с. 5-6]:

Індивідуалістична орієнтація – група цінностей, пов'язаних з потребами індивіда, що трактується як унікальна істота з чітко визначеною особистісною ідентичністю. Ця орієнтація виражає прихильність до наступних цінностей: «самостійність», «індивідуальність», «майстерність» чи «задоволення» та «розвиток власного потенціалу». Автор зазначає, що індивідуалістична орієнтація у ціннісних системах притаманна суспільствам, що проживають у Західній та Північній Європі та Сполучених Штатах Америки.

Колективістська орієнтація – дозволяє сприймати людину як члена групи, що завдяки пануванню соціальної ідентичності над особистісною, провадить інтереси свого колективу. Колективні цінності – це ті цінності, які служать інтересам групи: «гармонія», «співпраця» та «взаємодопомога». Вищезазначені переваги колективістських цінностей були виявлені автором в Азії, Південній Америці та Латинській Америці.

Орієнтація на рівність – виникає тоді, коли існує рівноправна позиція людей та груп, виражена прив'язаністю до цінності «рівність людей по їх відношенню до влади», повага до групи цінностей «особисті та політичні права» та вільний «доступ до товарів та послуг».

Ієрархічна орієнтація означає прийняття цінності ієрархії в суспільному житті в різних її проявах.

Орієнтація на ефективність – базується на переконанні, що людина повинна прагнути до ефективності в діях, а «ефективне досягнення мети» є бажаною та основоположною цінністю. У суспільствах з цією орієнтацією пристосованість та пов'язані з цим цінності («високі компетенції», «кмітливність», «авторитет», «лідерство», «сприт-

ність», «наполегливість») не тільки займають вищі позиції, але й більше впливають на вибір цілей та засобів їх досягнення.

Слід підкреслити, що люди, орієнтовані на ефективність, зосереджуються на досягненні цілей та постійно корегують свою ефективність, що сприяє динамічній активності. Ці люди не тільки обирають заходи, що підвищують ефективність, але й виявляють у рисах дії, що створюють «спритність» (компетентність, наполегливість, ефективність) [7, с. 188], що є актуальним у формуванні та розвитку демократичного суспільства.

Орієнтація на мораль – це переконання, що у власних діях необхідно керуватися етичними принципами, які самі по собі становлять цінність. Для людей цієї категорії характерні моральні цінності, що виражають розуміння блага інших людей, регулюють вибір цілей та засобів їх досягнення. Це, наприклад, «гідність», «чесність», «принциповість», «справедливість», «сердечність» тощо. Зазначимо, що більшість з названих чеснот покладено в основу міжнародних конвенцій та статутів гуманітарних організацій, наприклад, про це можна прочитати в Статуті Організації Об'єднаних Націй (1945), Загальній декларації з прав людини (1948), Декларації прав дитини (1959).

У морально орієнтованих людей спостерігається тенденція уникати людей, що представляють іншу ціннісну систему, і сприймати їх з точки зору небезпеки. Цим людям властива тенденція до створення націоналістичних поглядів, пов'язаних із позитивною оцінкою власної нації та негативним ставленням до іноземних груп.

Власний інтерес особи в громадянському суспільстві чинить дуже вагомий вплив на його ціннісну систему, викликає різну емоційну участь у здійсненій діяльності, тим більше, якщо ця діяльність відповідає її потребам. Соціальні цінності, які належать до категорій прав людини, включають, серед іншого, «людську гідність, свободу, рівність та братство, ідею взаємодопомоги, соціальне забезпечення, право на працю та навчання, соціальну справедливість, демократію, прозорість життя публічного, надійність, чесність та толерантність. Тому цим цінностям, має відповідати не лише мислення людини, але й людські вчинки» [5, с. 7]. Саме ці цінності мали забезпечувати фундамент для перетворення глобального суспільства, заснованого на економічному обміні та покращених комунікаціях, в універсальну моральну спільноту, в якій люди пов'язані чимось більшим, ніж економічний інтерес чи національна ідентичність. Це бачення глобального суспільства, заснованого на глобальній громадянській етиці висловили ще наприкінці минулого століття автори документа «Наше глобальне суєсвідство» [4]. Розробники виражали віру у те, що «людство може виховувати набір основних цінностей, таких як повага до життя, свобода, справедливість та рівність, взаємоповага, турбота та добросовісність».

Демократичні цінності, що об'єднали Австралію

На підставі досліджень, проведених більше, ніж за 20 років в Аделаїді, Єжи Смоліч, австра-

лійський вчений польського походження, визначає цінності таких європейських груп у Австралії, як італійська, грецька, польська, латвійська, голландська і валлійська, а також – деяких азійських (китайська, індійська і філіппінська). Автор зазначає, що «на підставі досліджень була розроблена теорія основоположних цінностей під назвою «основні цінності»¹. Ці цінності є ідентифікаторами особи, символічними для цілої групи і її окремих елементів. Завдяки саме цим цінностям дана група здатна «існувати у суспільстві як окрема спільнота. Втрата основних цінностей призводить до дезінтеграції групи як автентичної, цілісної системи, що може продовжувати своє існування з покоління на покоління» [3, с. 89].

Вчений наголошує на можливості існування мультикультурних країн, в яких зберігається єдність завдяки спільним цінностям при одночасному збереженні деяких складників етнічних культур. Він зазначає, що «мультикультурне суспільство має володіти понадетнічними цінностями, які можуть бути прийнятими всіма його групами, пересіктися з деякими цінностями або доповнити їх. Важливим є прийняття різноманітності групою, що є кількісно більшістю (в даному випадку – англійська частина переселенців «британського походження») і суспільство саме по собі може розглядатися як цінність з понад етнічним характером, без якої не може існувати мультикультурне суспільство» [3, с. 51].

На основі власних досліджень автору вдалося розробити таку структуру спільних цінностей країни, які приймають всі австралійці і з якими себе ідентифікують. Першою цінністю спільною для всього суспільства він називає «демократичні підвалини, які формують головні цінності австралійського суспільства і допомагають окреслити нашу ідентичність як австралійців і уможливило інтерпретацію суспільних явищ з багатьох культурних перспектив» [3, с. 52]. Також автор говорить про такі цінності, що є наслідком парламентської демократії, як свобода індивідуума, інтелектуальна свобода. Ще одна актуальна для Австралії цінність – «мультикультуралізм» [3, с. 96].

Іншою важливою цінністю є англійська мова як об'єднуюча лінгвістична одиниця, якою послуговуються всі члени австралійського суспільства, не заперечуючи при цьому можливість або потребу спілкуватися іншими мовами, прийнятими в тому чи іншому середовищі.

Висновок. Кількість і різноманітність наукових доробків стосовно проблем сталості та змінності цінностей, їх основних характеристик свідчать про складність проблеми, її численні онтологічні, гносеологічні, методологічні, а також історичні, соціологічні та культурні виміри. Нами було розглянуто основні особливості цінностей та їх систем, а також названо кілька основних тез стосовно цінностей у міжкультурному діалозі.

На нашу думку, вимогою часу є міжкультурний діалог, який має базуватися на врахуванні різнома-

¹ wartości rdzenne польською, core values англійською

нітності та цілісності ціннісних орієнтацій різних культур. Взаємодія між різними цивілізаціями в глобалізованому світі має бути діалогом про універсальні, постійні, незмінні цінності, присутні в усіх суспільствах, а також про цінності, присутні тільки в певних культурних колах, про цінності, що змінюють свою важливість та сферу застосування залежно від потреб, досвіду людей.

Цінністю демократичної системи можна вважати те, що вона прагне надати людині можливість до оптимального саморозвитку, повної самореалізації та відчуття переживання позитивних емоцій, в той час коли індивід діє самостійно відповідно до власної природи та інтересів.

Говорячи про більш прикладний випадок аналізу демократичних цінностей як основи діалогу, можемо навести теорію «основних цінностей» Є. Смоліча. Австралійським дослідником була розроблена теорія основоположних цінностей австралійського суспільства. На основі власних багаторічних досліджень автору вдалося розробити таку структуру спільних цінностей країни, яку сприймають всі австралійці і з якими вони себе ідентифікують. Це, між іншим: демократична традиція, свобода індивіда, плюралізм (насамперед, економічний) і англійська мова як універсальна мова спілкування австралійців.

Список використаних джерел

1. Miluska J. Wartości w polityce. Między sprawnością a moralnością. Wartości w polityce. Między sprawnością a moralnością / red. J. Miluska, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk politycznych i dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2011. S.5-10.
2. Niebrój K. Problem porządku wartości. Wartości i ich funkcje w kształtowaniu cywilizacji globalnej: Materiały z konferencji międzynarodowej, Ustroń, 13-15 maja 2003 r. / pod red J. Bańki. Katowice, 2004. S.75-86.
3. Smolicz J. Współkultury Australii. Warszawa: Oficyna Naukowa, 2000. – 318 s.
4. Values for the Global. Our Global Neighborhood [Electronic resource] // Report of the Commission Global Governance. Oxford: Oxford University Press, 1995. URL: <http://www.gdrc.org/u-gov/global-neighborhood/chap2.htm>
5. Wartości społeczne w służbie publicznej / red. L. Dziewiącka-Bokun, J. Kędzior. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009. 401 s.
6. Wiktorska-Świąćka A. Homo democraticus: o wartościach etycznych we współczesnej edukacji politycznej. Wartości społeczne w służbie publicznej / pod red. L. Dziewiącka-Bokun, J. Kędzior. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009. S.168-188.
7. Wilsz J. Ewaluacja systemu wartości w społeczeństwie demokratycznym wobec globalnych wyzwań współczesnego świata. Osobowość – Wychowanie – Praca. Księga jubileuszowa Profesora Waldemara Furmanka / red. W. Walat. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2015. S.174-193.
8. Wilsz J. Praca jako wartość ze względu na zaspokajanie ludzkich potrzeb. Wartości w pedagogice pracy / red. B. Baraniak, Warszawa – Radom: Instytut Badań Edukacyjnych, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji – Państwowego Instytutu Badawczego, 2008. S.123-149.